

Jezykowy obraz swiata na przykladzie niemieckich i polskich zwiazkow frazeologicznych z komponentem *Hand/ręka*

Sprachliches Weltbild am Beispiel der deutschen und polnischen Phraseologismen mit dem Lexem *Hand/ręka*

Viele abstrakte Phänomene und Konzepte können mit Hilfe von Sprache beschrieben werden. Die Welt wird durch Sprache wahrgenommen und Sprache ist eines der Werkzeuge für ihre Beschreibung. Den Ausgangspunkt der Studie bildet das Konzept des sprachlichen Weltbildes nach Bartmiński (2012). Besondere Ausdrucksmittel, die zum komplexen sprachlichen Weltbild beitragen, sind Phraseologismen, die auf kompakte Weise die Wahrnehmung der Welt durch die Benutzer einer bestimmten Sprache widerspiegeln. Im Rahmen der Forschung wird eine vergleichende Analyse der deutschen und polnischen Phraseologismen durchgeführt, deren obligatorische Komponente das Lexem *Hand/ręka* ist. Das empirische Material stammt aus den phraseologischen Wörterbüchern beider Sprachen. Phraseologische Einheiten werden entsprechend ihrer Semantik in Gruppen unterteilt. Das Ziel der Analyse ist die Vielfalt der Bedeutungen von untersuchten Phraseologismen und die Ausdrucksmöglichkeiten aufzuzeigen, die uns die oben genannten Strukturen eröffnen. Die Analyse des zusammengestellten Korpus ermöglicht eine allgemeine Schlussfolgerung zu ziehen: Die erstellten und untersuchten semantischen Gruppen von Phraseologismen, die das Lexem *Hand/ręka* enthalten, weisen eine sichtbare Symmetrie auf. Es kann sich unter anderem daraus ergeben, dass sowohl im Deutschen als auch im Polnischen die Hand und ihre Funktionen auf ähnliche Weise wahrgenommen werden, was eine wichtige Information für das sprachliche Weltbild beider Kulturen scheint. Diese Analyse kann einen Beitrag zu weiteren Forschungen des sprachlichen Weltbildes bilden, das in Phraseologismen mit dem Lexem *Hand/ręka* enthalten ist.

Schlüsselwörter: Phraseologie, Phraseologismen, sprachliches Weltbild

Linguistic Worldview on the Example of German and Polish Phrasemes with Component *Hand/ręka*

Many abstract phenomena and concepts can be described with the help of language. The world is perceived through language and language is one of the tools for describing it. Starting point of my article forms the concept of the linguistic worldview Bartmiński (2012). Particular means of expression are phrasemes, which reflect in a compact way the perception of the world by the users of a certain language. As part of the research, a comparative analysis of the German and Polish phrasemes is carried out, the obligatory component of which is the lexeme *Hand/ręka*. The empirical material comes from the phraseological dictionaries of both languages. Phraseological units are divided into groups according to their semantics. The aim of the analysis is to show the variety of meanings of the examined phrasemes and the possibilities of expression that the structures mentioned above open up for us. The analysis of the compiled corpus allows a general conclusion to be drawn: the semantic groups of phrasemes that have been created and examined, which contain the lexeme *Hand/ręka*, show a visible symmetry. Among other things, it can result from the fact that the hand and its functions are perceived in a similar way in both German and Polish, which seems to be important information for the linguistic worldview of both cultures. The added value lies primarily in gaining insights into the linguistic worldview of both cultures and thus preventing linguistic decalcs, incomprehension or linguistic rudeness that result from a lack of knowledge of the possible different meanings of certain expressions between languages. This analysis can contribute to further research into the linguistic world view that is visible in phrasemes with the lexeme *Hand/ręka*.

Keywords: phraseology, phrasemes, linguistic worldview

Author: Aleksandra Lidzba, University of Wrocław, pl. Biskupa Nankiera 15b, 50-140 Wrocław, Poland, e-mail: aleksandra.lidzba@uwr.edu.pl

Received: 21.11.2020

Accepted: 2.3.2021

1. Uwagi wstępne

Językowy obraz świata, czyli świat postrzegany przez język. Można zatem stwierdzić, że to właśnie język przez jego użytkowników maluje otaczające nas obrazy, niczym artysta dzieło sztuki. Z tego wynika, że język w naszym świecie stał się uniwersalnym narzędziem postrzegania świata, które się nieustannie doskonali. Język to narzędzie jego użytkowników, którzy sami tworzą otaczającą ich rzeczywistość. Dlaczego właśnie tak postanowiłam zinterpretować temat mojej prezentacji? Ponieważ, jak wiadomo, jedną z cech języka jest jego obrazowość, czyli zdolność, by odbiorca mógł sobie wyobrazić to, co zostało przedstawione za pomocą języka. Cecha ta jest wyjątkowo widoczna w przypadku związków frazeologicznych, które dzięki swoim właściwościom pozwalają użytkownikom języka na wyrażanie w obrazowy i kompaktowy sposób często skomplikowanych znaczeń.

Te właściwości związków frazeologicznych mieszczą się w pojęciu **językowego obrazu świata**, który rozumiem jako „zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretacją rzeczywistości, która daje się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy 'utrwalone', czyli mające oparcie w samej materii języka, a więc w gramatyce, słownictwie, w kliszowanych tekstach (np. przysłowia), ale także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów i rytuałów” (Bartmiński 2012: 12). W świetle literatury przedmiotu „relacja semantyczna wiąże wyrażenia z klasami obiektywnych zjawisk i dzieje się to poprzez świadomość mówiących; inaczej mówiąc, że relacja między klasami dźwięków i klasami zjawisk jest zrelatywizowana do świadomości ludzi mówiących danym językiem” (Bartmiński 1999: 41n). Wspomnianą obrazowość wykazują w wysokim stopniu związki frazeologiczne z leksemem *Hand/ręka*, które są przedmiotem mojej prezentacji.

Celem mojej prezentacji jest ukazanie wielości znaczeń oraz możliwości wyrazu, jakie otwierają nam wyżej wymienione związki frazeologiczne oraz uzyskanie przez to wglądu w językowy obraz świata obu kultur. Korpus stanowi 190 związków frazeologicznych, w tym 90 niemieckich oraz 100 polskich z leksemem *Hand/ręka*. Korpus został podzielony ze względu na znaczenia.

2. Leksem *Hand/ręka* – przegląd definicji

Leksem *Hand* jest w języku niemieckim definiowany w następujący sposób: „Von Handwurzeln, Mittelhand und fünf Fingern gebildeter unterster Teil des Armes bei Menschen

u. Affen, der die Funktionen des Haltens, Greifens usw. hat⁴¹ (Duden 2014: 781). To również „unterster Teil des Armes bei Menschen und Affen, der mit fünf Fingern ausgestattet ist und bes. die Funktionen des Greifens, Haltens o. ä. hat“⁴² (Duden 1985: 321).

Polskie źródła podają następującą definicję „dłoni; także: cała kończyna górna od barku po palce“ (Drabik/Gałązka/Jaxa-Małachowska 2003: 843). Internetowy „Wielki Słownik Języka Polskiego” definiuje *rękę* podobnie „1a kończyna: jedna z dwóch części ciała człowieka sięgająca od barku do końca palców. 1b dłoń: jedna z dwóch części ciała człowieka sięgająca od nadgarstka do końców palców, służąca do chwytania lub trzymania”³.

Zarówno w języku polskim jak i w języku niemieckim definicje pokrywają się w wielu aspektach. W każdym zostaje określona jej funkcja oraz miejsce na ciele. Jest jednak różnica między niemieckimi oraz polskimi definicjami. Niemcy podkreślają, iż *ręka*, to część ciała występująca zarówno u ludzi, jak i u małp. Ponadto Niemcy uzupełniają każdą definicję o ilość palców u dłoni, natomiast Polacy jej nie określają.

3. *Hand/ręka* – znaczenie w kulturze

Kopaliński podaje wiele znaczeń *ręki*, m.in. „wcielony Logos, potęga Opatrzności, moc obrończa, karząca [...] szczodrość, miłość [...] *Ręka* w grafice i rzeźbie starożytnej, również na Bliskim Wschodzie – obronna, pomocna, błogosławiąca lub karząca potęga bóstwa. [...] U Rzymian *ręka* – obrona, autorytet, siła, zwł. powaga władzy ojca i cesarza, niekiedy wieńcząca znak legionu zamiast cesarskiego orła. *Ręka* ukryta w rękawie lub wetknięta pod pachę drugiej – szacunek, gotowość do służby itd. [...] Opuszczenie *rąk* – rezygnacja, zaniechanie działania. [...] Dłoń przesuwana przed gardłem – groźba śmierci. [...] Dłoń na piersi – postawa mędrca [...] *Ręka* na pługu – atrybut rolnictwa lub wiosny [...] *Ręce* – praca. [...]” (Kopaliński 1990: 350n). Natomiast w „Słowniku mitów i tradycji kultury” również Kopalińskiego znajdziemy takie znaczenia *ręki* jak „*Ręka* w staroż. Egipcie symbol męstwa, w staroż. Rzymie wierności, u Zenona z Elei pięść symbolizuje dialektykę, a otwarta dłoń krasomówstwo. Dwie *ręce* złączone symbolizują zgodę. W sztuce śrdw. *ręka* była symbolem rozkazywania i zręczności: Boga przedstawiano w postaci *ręki* wyłaniającej się z chmur, mogącej być znakiem rozkazu (hebr. *Iad* ‚ręka; władza’) a. błogosławieństwa (z dwoma palcami uniesionymi, z promieniami wychodzącymi z palców) czy groźby zawisłej nad człowiekiem. Królewska

¹ Najniżej położona część ręki u ludzi oraz małp, od nadgarstka, przez śródreżce aż po pięć palców, której funkcją jest trzymanie, chwytanie itd. Tłumaczenia cytatów w języku niemieckim na język polski tu i w całym tekście – Aleksandra Lidzba.

² Najniżej położona część ręki u ludzi oraz małp, która jest wyposażona w pięć palców, a jej szczególne funkcje to chwytanie, trzymanie itd.

³ Por. http://wsjp.pl/index.php?id_hasla=15951&id_znaczenia=4871112&l=21&ind=0, dostęp: 26.12.2017.

ręka sprawiedliwości reprezentuje władzę sądową, przelanie na władzę jednego z najważniejszych atrybutów boskości“ (Kopaliński 1985: 977n).

Lurker także zwraca uwagę na wielowymiarową symbolikę ręki: „Schon die Babylonier glaubten an Zusammenhänge zwischen Handlinien und Planetenbahnen, zwischen Chiologie und Kosmologie. Die ägyptische Urgott Ptah formt mit seinen Händen auf der Töpferscheibe das Weltall. Nach dem Propheten Jesaja hat der Herr Himmel und Erde mit seiner H. erschaffen. [...] Zu einer solaren Symbolik gehören auch die gespreizten Hände mit strahlenförmig ausgehenden Fingern bei Felsmalereien und Homers »rosenfingrige« Göttin der Morgenröte. Die Darstellung von Händen auf phönikischen Grabstelen und Votivsteinen dürfte symbolischer Hinweis auf die von Gott erhoffte oder gewährte Hilfe sein. Die H. Gottes kennzeichnet die schöpferische, führende und strafende Macht und wird von den Kirchenvätern als Symbol des Logos aufgefaßt, mit dessen Hilfe die Welt erschaffen wurde. In der christlichen Kunst ist die *dextera dei* (rechte H. Gottes) das älteste Symbol Gottvaters. Die Bedeutung der H.darstellungen prähistorischer Felsmalereien ist unsicher, doch dürften sie als Vertretung einer Person (also *pars pro toto*) stehen und die religiösen und/oder magischen Praktiken jener Zeit einbezogen sein. Im Mittelmeerraum und Orient sind gewisse H.haltungen (z. B. mit ausgestreckten Fingern) als magisches Abwehrmittel bekannt. Als Symbol der Macht kann die H. Hoheitszeichen sein, so in Westafrika in Verbindung mit Elefantenrüssel. Heil, Kraft und Segen können mit der H. übertragen werden [...]. Und H.schlag sind → Rechtssymbole. Das Darreichen der Rechten galt schon in der Antike als Zeichen der Übereinstimmung, so auch bei Augustinus: *signum concordiae*. Eine besondere Rolle spielen die Hände in der Sprache der → Gebärden“⁴ (Lurker 1991: 274n).

Ręce to części ciała, przy pomocy których można wyrazić bardzo wiele intencji. Często zdarza się, że ten sam gest stosowany w różnych zakątkach świata, może mieć zupełnie inne znaczenie. W jednym kraju zostanie uznany za komplement, a w innym

⁴ Już Babilończycy wierzyli w związki między liniami papilarnymi a orbitami planet, między chiologią i kosmologią. Egipski bożek Ptah rękami przy pomocy koła garncarskiego stworzył wszechświat. Według proroków Jesaja stworzył rękami niebo i ziemię. Do symboliki słonecznej należą również zaciśnięte ręce z malowideł skalnych z palcami, z których wychodzą promienie oraz „różopalcza” bogini jutrzeńki. Przedstawienie rąk na fenickich nagrobkach i kamieniach wotywnych mogło być symbolicznym wskazaniem na spodziewaną lub gwarantowaną pomoc od Boga. Ręka Boga oznacza twórczą, wiodącą i karzącą moc i została ujęta przez ojców kościoła, jako symbol Logos, z pomocą którego został stworzony świat. *Dextera dei* (prawa ręka Boga) w sztuce chrześcijańskiej jest najstarszym symbolem Boga Ojca. Znaczenie przedstawiania ręki w prehistorycznych malowidłach skalnych jest niepewne, gdyż mogą one tam być jako przedstawienie osoby (a więc *pars pro toto*) i włączać religijne i/lub magiczne praktyki tamtego czasu. W obszarze Morza Śródziemnego i Orientu pewne postawy rąk (np. z wyciągniętymi palcami) są znane, jako magiczny środek obronny. Ręka godła państwa może być znana jako symbol władzy, tak jak w Zachodniej Afryce w związku z trąbą słonia. Zbawienie, siła i błogosławieństwo mogą być przenoszone rękami. Przybicie ręki → symbol prawny. Podawanie prawicy już w antyku uchodziło za znak zgody, tak jak też u Augustynusa: *signum concordiae*. Ręce odgrywają szczególną rolę w języku → gestów.

zostanie odebrany jako obraza. Pierwszym przykładem jest gest kciuka uniesionego w górę: „Ten gest także przyszedł z antycznego świata, gdzie określano nim los pokonanego gladiatora. Jednak niejasne było, jakie położenie palca oznaczało ‚źle, dobij‘ i ‚dobrze‘. Kwestię tę artystycznie rozstrzygnął francuski malarz Jean-Léon Gérôme, który w 1872 roku na swoim obrazie zinterpretował kciuk uniesiony w górę, jako gest pozytywny”.⁵ Dziś w większości krajów gest ten oznacza „zwycięstwo nad przeciwnościami losu lub miłe wydarzenie” (ibid.), ale „podniesienie kciuka do góry może być, niestety, groźne na Bliskim Wschodzie, a także w południowej Europie. Gest ten oznacza w tych regionach coś niezwykle obraźliwego, wulgarnego (wyrafinowaną formę seksu analnego) i dlatego lepiej go unikać. Szczególnie na Sardynii, gdzie jak głosi miejska legenda, pod kołami samochodów ginie wielu (statystycznie zbyt wielu) nieświadomych niczego autostopowiczów” (ibid.).

Kolejny częsty gest, to gest zapraszania kogoś palcem wskazującym. „W Europie w ten sposób często wołamy dzieci lub znajomych [...], jeśli chcemy, żeby do nas podeszli. To także metafora seksualnego kuszenia, skutecznie wypromowana przez amerykański przemysł filmowy” (ibid.). Natomiast w krajach Ameryki Łacińskiej, w Indonezji oraz w Australii gest ten oznacza przywoływanie prostytutki.

Kolejny gest, który może być różnie interpretowany, to tzw. gest „Moutza”, czyli szerego rozpostarte palce u jednej, lub też dwóch rąk. W przypadku użycia dwóch rąk gest ten nazywany jest „podwójna Moutza”. O ile w naszym kręgu kulturowym jest to gest uspokajający i wyrażający chęć porozumienia się oraz przyjazne nastawienie, o tyle w Grecji jest to „jedna z najbardziej tradycyjnych i jednocześnie najbardziej skutecznych greckich obelg (ogłędnie tłumacząc, znaczy tyle, co: „zjedź moje fekalia”)” (ibid.). Warto zauważyć, że „jeszcze w czasach Imperium Bizantyjskiego przestępcy jechali przez miasto na grzbiecie konia z zacernioną twarzą, która miała symbolizować ich wstyd. Przy odrobinie szczęścia substancją tą był węgiel. Bywało jednak, że była to dużo gorsza substancja... kał”.⁶

Odnaleźć można również przykłady gestów lub układów rąk, które nie zwracają się bezpośrednio do odbiorcy, ale zdradzają informacje o uczestnikach komunikacji. Pierwszym przykładem są tu ręce całkiem przekręcone: „taki układ rąk wskazuje na zamiatwane życie uczuciowe. Wnętrza dłoni są zakryte, co może świadczyć, że osoba ta próbuje coś zataić” (Collins 2002: 30).

Układ kolejny, to tzw. szukanie oparcia, czyli „palec znajduje się w zaciśniętej dłoni drugiej ręki, co sygnalizuje, że nasz rozmówca nie bardzo wie, co ma dalej mówić” (ibid.).

Natomiast, gdy widzimy, że ręce naszego rozmówcy tkwią głęboko w kieszeniach spodni, oznacza to jego nieprzeniknioną postawę. „Człowiek ten nie chce zdradzić swojej reakcji. Cechuje go hermetyczność oraz skrywanie własnych odczuć i zamierzeń” (ibid.: 31).

⁵ Por. <http://joemonster.org/art/33106>, dostęp: 24.2.2018.

⁶ Por. <http://facet.dlastudenta.pl/arttykul/7-niewinnych-gestow-ktore-moga-cie-zabic,23035.html>, dostęp: 24.2.2018.

Gdy zauważymy, że nasz partner rozmowy splótł ręce na piersi, powinno nam to dać sygnał, że może to być oznaka frustracji i negatywnego nastawienia psychicznego. „Im wyżej są trzymane, tym gorszy jest humor ich właściciela, podobnie jak stosunek do tego, co słyszy. W takim przypadku najlepiej jest dać mu możliwość wypowiedzenia się, pomóc sformułować jakąś myśl, a na pewno nie przerywać, gdyż to tylko pogłębiałoby jego frustrację” (ibid.: 32).

Gest podpierania ręką głowy to bardzo często spotykana oznaka znużenia czyjąś długotrwałą przemową, zmęczenia lub kłopotliwej sytuacji, w jakiej dana osoba się znajduje (ibid.).

Na koniec warto przedstawić gest, który z pewnością można w obecnych czasach nazwać wizytówką Angeli Merkel, czyli tzw. Merkeldach – gest „wieżyczki”. Jest to „gest pewności siebie, często w sytuacjach przełożony-podwładny. Zaobserwować można dwie wersje: „wieżyczka podniesiona” (osoba mówiąca) i „wieżyczka opuszczona” (osoba słuchająca). Na ogół ma on pozytywne znaczenie, ale istotne są gesty poprzedzające” (Collins 2003: 95).

4. Związki frazeologiczne z leksemem *Hand/ręka* – analiza materiału

4.1 Definicja związku frazeologicznego

Pod pojęciem związku frazeologicznego rozumiem połączenie:

- co najmniej dwu segmentów akcentowych (dwu taktów),
- komponentów kształtowo utożsamianych z formami wyrazów, ale graficznie rozdzielonych tak, jak się w tekście rozdziela wyrazy (spacją lub innym znakiem),
- nieciągłe, to znaczy takie, w którym komponenty związku frazeologicznego w realizacjach tekstowych mogą zajmować względem siebie niestałą pozycję i muszą pozostawać w styczności na linii tekstu, a więc są rozsuwalne i (albo) przestawialne (Müldner-Nieckowski 2007: 91n).

Podlawska i Płóciennik natomiast definiują jednostkę frazeologiczną w następujący sposób: „Frazeologizm, inaczej związek frazeologiczny – utrwalone zwyczajem połączenie dwu lub więcej wyrazów. Jego znaczenie jest całościowe, przenośne, nie wynikające ze znaczenia poszczególnych składników. [...] W świadomości użytkowników frazeologizmy funkcjonują, jako zbiór wyjątków, osobliwości, które należy zapamiętać w ich tradycyjnej postaci” (Podlawska/Płóciennik 2004: 75n).

Bergmann, Pauly i Stricker określają frazeologizm, jako „usuelle, geläufige, polylexikalische und mehr oder weniger feste Wortverbindung aus mindestens zwei Wörtern, die auch idiomatisch sein kann”⁷ (Bergmann/Pauly/Stricker 2010: 242).

⁷ Używany, znany, polileksykalny i mniej lub bardziej stały związek wyrazowy, składający się z co najmniej dwóch słów, który może również być idiomatyczny.

Na potrzeby niniejszej analizy przyjmuję definicję związku frazeologicznego wg Burgera, który podaje: „Erstens bestehen sie aus mehr als einem Wort, zweitens sind die Wörter nicht für dieses eine Mal zusammengestellt, sondern es handelt sich um Kombinationen von Wörtern, die uns als Deutschsprechenden genau in dieser Kombination (eventuell mit Varianten) bekannt sind, ähnlich wie wir die deutschen Wörter (als einzelne) kennen. Ausdrücke mit diesen beiden Eigenschaften nennen wir Phraseme“⁸ (Burger 2015: 11)

Związki frazeologiczne wykazują następujące cechy: Idiomatyzacja⁹ (Burger 2015: 26), Stabilność¹⁰ (Daniel/Kristensen 2009: 31), Lexykalisierung¹¹ (Fleischer 1997: 63), Reprodukowalność¹² (ibid.) i Polyleksykalność¹³ (Burger 2015: 15). W świetle zebranego przeze mnie korpusu cechy te są decydujące. Dodatkowym kryterium formalnym odnośnie do doboru materiału empirycznego jest obecność leksemu *Hand/reka* w składzie związku frazeologicznego.

⁸ Po pierwsze składają się z więcej niż jednego słowa, po drugie słowa nie są zestawione tylko w tym jednym przypadku, ale chodzi tu o kombinację słów, które są znane nam jako niemieckojęzycznych użytkownikom języka dokładnie w tej kombinacji (ewentualnie z wariantami), podobnie tak, jak znamy inne niemieckie słowa (z osobna). Wyrażenia posiadające obie te cechy nazywamy frazemami.

⁹ Rozumiana w następujący sposób: „einerseits die strukturellen Anomalien, die einen Aspekt der Festigkeit ausmachen, andererseits die spezifisch semantischen Besonderheiten, die viele Phraseme von freien Wortverbindungen abheben“, („z jednej strony anomalie strukturalne, które tworzą aspekt stabilności, z drugiej strony specyficzna semantyczna osobliwość, która odróżnia wiele frazeologizmów od wolnych związków wyrazowych“).

¹⁰ „Fleischer zufolge hängt es mit der Idiomatizität zusammen, dass die einzelnen Komponenten eines Phraselogismus selten frei substituierbar sind, wie es bei freien Wortverbindungen der Fall ist. Oftmals ist eine Substitution der einzelnen Komponenten gar nicht möglich (Fleischer 1997: S.36)“ („Fleischer natomiast wiąże z idiomatycznością to, iż pojedyncze komponenty frazeologizmu rzadko mogą w łatwy sposób zostać zastąpione, tak jak w przypadku wolnych związków wyrazowych. Często substytucja pojedynczych komponentów jest całkowicie niemożliwa [...]“).

¹¹ „Die Lexikalisierung der syntaktischen Konstruktion bedeutet, daß sie nicht mehr nach einem syntaktischen Strukturmodell in der Äußerung ‚produziert‘, sondern daß sie als ‚fertige‘ lexikalische Einheit ‚reproduziert‘ wird“ („Leksykalizacja struktury syntaktycznej oznacza, że dana struktura już nie może być ‚produkowana‘ w wypowiedzi według jakiegoś syntaktycznego modelu strukturalnego, ale ‚reprodukowana‘ jako ‚gotowa‘ lekсыkalna jednostka“).

¹² Jest to „erfolgte Speicherung als lexikalische Einheit“ („następujące zapamiętanie jako jednostka lekсыkalna“).

¹³ To pytanie o to, „Ob ein Ausdruck mehrere Wörter umfasst“ („czy wyrażenie obejmuje więcej wyrazów“).

4.2 Analiza materiału

W tabeli poniżej została zaprezentowana wielość znaczeń związków frazeologicznych z leksemem *Hand/ręka*.

Język niemiecki	Język polski
1. Czynność	
1.1. Agresja	
1.1.1. Groźby	
<i>die Hand gegen jmdn. erheben</i> (M.), (D.);	<i>podnieść/podnosić na kogoś rękę</i> (M.), (S.); <i>ręka kogo świerzbi</i> (S.); <i>ręce przy sobie!</i> (S.);
1.1.2. Ograniczenie wolności	
<i>jmdm. aus der Hand fressen</i> (M.); <i>jmdn., etwas in der Hand haben</i> (M.); <i>jmdm. sind die Hände / Hände und Füße gebunden</i> (M.), (D.); <i>in jmds. Hand/Händen liegen/stehen</i> (M.), (D.); <i>jmdm. in die Hände fallen/kommen</i> (M.);	<i>jeść/żreć komuś z ręki</i> (M.), (L.), (S.); <i>mieć/trzymać kogoś, coś w ręku/rękach</i> (M.), (L.); <i>dostać się / trafić / wpaść w czyjeś ręce</i> ; <i>trafić do czyichś rąk</i> (M.); <i>ktoś ma związane/skrępowane/spętane ręce</i> (M.), (L.); <i>być/znajdować się w czyichś rękach</i> (M.), (L.); <i>cudzymi rękami</i> (S.); <i>być ślepym narzędziem w czyichś rękach</i> (L.);
1.1.3. Bicie	
<i>jmdm. rutscht die Hand aus</i> (D.); <i>eine lockere Hand</i> (D.); <i>eine lose Hand</i> (D.);	<i>mieć ciężką rękę</i> (L.); <i>otrzymać cios z czyichś rąk</i> (L.);
1.1.4. Ochrona / brak ochrony	
ochrona: <i>seine/die [schützende oder helfende] Hand über jmdn. / über jmdm. halten</i> (D.); brak ochrony: <i>seine/die [schützende oder helfende] Hand von jmdm. abziehen</i> (D.);	
1.1.5. Obrona	
<i>sich mit Händen und Füßen gegen etwas wehren/sträuben</i> (M.);	<i>bronić się przed czymś rękami i nogami</i> (M.), (L.), (S.);
1.1.6. Morderstwo	
<i>Hand an jmdn. legen</i> (D.);	<i>paść, zginąć, umrzeć, skończyć itp. z czyjej ręki</i> (S.);
1.1.7. Gotowość do walki	
	<i>z bronią w ręku</i> (<i>walczyć, wystąpić, dochodzić do czegoś</i>) (S.);
1.1.8. Samobójstwo	
<i>Hand an sich legen</i> (D.);	
1.2. Cechy człowieka	
1.2.1. Pozytywne	

Język niemiecki	Język polski
1.2.1.1. Wrażliwość	
<i>mit sanfter Hand</i> (D.);	
1.2.1.2. Zdecydowanie	
<i>mit fester/starker/eiserner Hand</i> (D.);	ciężka ręka (L.); trzymać, utrzymać co żelazną ręką (S.);
1.2.1.3. Uczciwość, szczerłość	
<i>reine/saubere Hände haben</i> (D.);	z ręką na sercu (powiedzieć), wyznać itp. (S.); mieć czyste ręce (L.);
1.2.1.4. Chęć	
	z pocałowaniem ręki (S.); brać, podpisywać się pod czym obiema rękami (S.);
1.2.1.5. Zaangażowanie, pracowitość	
<i>alle/beide Hände voll zu tun haben</i> (M.), (D.); [die] letzte Hand an etw. [an]legen (D.); jmdm. [bei etw.] an die Hand gehen (D.); in die Hände spucken (D.);	nie szczędzić rąk (S.); mieć pełne ręce roboty (M.), (L.); nie wiedzieć, w co ręce włożyć (L.); leżeć, pchać się, wchodzić komu pod rękę (S.); robota pali się w rękach (S.); nie czuć rąk (L.);
1.2.1.6. Otwartość	
	z otwartymi rękami (rękoma) (witać, przyjmując kogo) (S.);
1.2.1.7. Automatyzacja	
<i>mit leichter Hand</i> (M.), (D.);	
1.2.1.8. Współdziałanie	
<i>Hand in Hand arbeiten</i> (M.), (D.); <i>mit etwas Hand in Hand gehen</i> (M.); <i>viele Hände machen der Arbeit schnell ein Ende</i> (D.); <i>zu etw. Hand bieten/reichen</i> (D.); <i>eine Hand wäscht die andere</i> (M.), (D.);	działać ręką w rękę (M.); iść ręką w rękę (M.), (L.);
1.2.1.9. Posłuszeństwo	
<i>eine feste Hand brauchen</i> (D.);	
1.2.1.10. Bycie pomocnym, opiekuńczym	
<i>[selbst] mit Hand anlegen</i> (D.); <i>Hand bieten</i> (D.); <i>keine Hand rühren</i> (D.); <i>die/seine Hand aufhalten/hinhalten</i> (M.), (D.); <i>jmdn. an die Hand nehmen</i> (D.); <i>etwas in die Hand / in seine Hände nehmen</i> (M.), (D.); <i>in sicheren/guten Händen sein</i> (D.); <i>jmdn. auf Händen tragen</i> (M.);	Ręka rękę myje [noga nogę wspiera] (M.); iść/pójść komuś na rękę (L.); być w dobrych rękach (L.); kobieca ręka (S.); nosić kogoś na rękach (M.), (L.); trzymać rękę na pulsie (S.);
1.2.1.11. Zaufanie	
<i>etwas in jmds. Hand/Hände legen/geben</i> (M.), (D.); <i>jmdm. auf etw. die Hand geben</i> (D.); <i>sich für jmdn., etw. die Hand abhacken/abschlagen lassen</i> (D.); <i>die/seine Hand für jmdm., etw ins Feuer legen</i> (D.);	oddać coś w czyjeś ręce (M.); dać sobie za kogo rękę uciąć (S.);

Język niemiecki	Język polski
1.2.1.12. Samodzielność	
<i>Hand in Hand arbeiten</i> (M.), (D.); <i>mit etwas Hand in Hand gehen</i> (M.); <i>viele Hände machen der Arbeit schnell ein Ende</i> (D.); <i>zu etw. Hand bieten/reichen</i> (D.); <i>eine Hand wäscht die andere</i> (M.), (D.);	<i>na własną rękę</i> (M.), (L.); <i>brać/wziąć/przejąć/ująć coś w swoje / we własne ręce</i> (M.), (L.); <i>dojść do czegoś własnymi rękami</i> (L.); <i>kierownicza ręka</i> (S.);
1.2.1.13. Koncyliacyjność / wyrażenie zgody	
<i>Hand aufs Herz!</i> (D.); <i>Hand darauf!</i> (D.);	<i>podać sobie ręce</i> (S.);
1.2.1.14. Wolność działania	
<i>jmdm. freie Hand lassen/geben</i> (M.), (D.); <i>freie Hand haben</i> (M.), (D.);	<i>mieć wolną rękę</i> (M.), (L.); <i>dać/zostawić komuś wolną rękę</i> (M.), (L.); <i>wymknąć się komuś z rąk</i> (M.);
1.2.1.15. Hojność	
<i>eine milde/offene Hand haben</i> (D.);	<i>hojną ręką</i> (L.), (S.);
1.2.1.16. Grzeczność, takt, opanowanie	
<i>sich etw. an beiden Händen abzählen können</i> (D.); <i>sich in der Hand haben</i> (D.);	
1.2.2. Negatywne	
1.2.2.1. Bezmąsłość	
	<i>obudzić się z ręką w nocniku</i> (L.);
1.2.2.2. Rozrzutność	
<i>mit vollen Händen</i> (D.); <i>von der Hand in den Mund leben</i> (D.);	<i>lekką ręką</i> (M.), (L.), (S.);
1.2.2.3. Podstępność	
<i>die Hand / seine Hände [bei etw.] im Spiel haben</i> (D.);	<i>niewidzialna ręka</i> (L.);
1.2.2.4. Bezczywność	
<i>die Hände in den Schoß legen</i> (M.), (D.);	
1.2.2.5. Naśladownictwo	
<i>sich/einander die Hand reichen können</i> (D.);	
1.2.2.6. Niemoralność, nieuczciwość	
<i>schmutzige Hände bekommen</i> o.Ä.; <i>sich schmutzige Hände / die Hände schmutzig machen</i> (D.); <i>klebrige Hände haben</i> (D.); <i>eine hohle Hand machen</i> (D.); <i>przekupstwo: jmdm. die Hände schmieren/versilbern</i> (D.); <i>seine Hände in Unschuld waschen</i> (D.);	<i>mieć brudne ręce</i> (L.); <i>mieć długie ręce</i> (L.), (S.); <i>mieć lepkie ręce</i> (L.); <i>złapać kogo za rękę</i> (S.);
1.2.2.7. Niegrzeczność	
<i>mit leeren Händen</i> (M.), (D.);	<i>nie podać komuś ręki</i> (L.); <i>macosza ręka</i> (S.);

Język niemiecki	Język polski
1.2.2.8. Brak zaangażowania, obojętność	
	<i>machnąć ręką na kogoś (L.); szkoda ręki na kogo, na co, do czego (S.); machnąć ręką na coś (L.); opuścić ręce (S.); podnieść ręce do góry (S.);</i>
1.2.2.9. Brak zaufania	
	<i>patrzeć komuś na ręce (L.);</i>
1.2.2.10. Bezradność, niezaradność	
<i>zwei linke Hände haben (M.), (D.);</i>	<i>ani ręką ani nogą (nie władać, nie móc ruszyć) (S.); rozkładać, rozłożyć ręce (S.); czekać/siedzieć itp. z założonymi rękami (M.), (S.); mieć dwie lewe/gliniane ręce (M.), (L.), (S.); mieć dziurawe ręce (L.); mieć maślane łapy/ręce (L.); czuć się bez kogoś jak bez ręki (L.), (S.);</i>
1.2.2.11. Skąpstwo	
<i>die Hand auf die / auf der Tasche halten (D.);</i>	
1.2.2.12. Pasożytnictwo	
<i>die Hand in anderer/fremder Leute Taschen haben (D.);</i>	
1.2.2.13. Przemoc	
	<i>barbarzyńska ręka (S.);</i>
1.3. Ręka / ręce jako narzędzie	
1.3.1. Komunikacji	
<i>mit den Händen / mit Händen und Füßen reden (D.);</i>	<i>mówić rękami i nogami</i>
1.3.2. Wykonywania czynności	
chwytanie: <i>etw. zur Hand nehmen (D.);</i>	chwytanie: <i>gołymi rękami/rękoma (L.); wyciągać rękę/ręce (M.); fotografowanie: fotografować, robić zdjęcia z ręki (S.); naśladowanie: coś wyszło spod czyjejś ręki (L.); ręce do pracy (S.); naśladować czyjąś rękę (S.); wprawną ręką (S.);</i>
1.4. Ręka / ręce jako symbol posiadania	
<i>etwas in Händen halten/haben (M.); die Hand ändern/wechseln (D.); die Hand/die Hände nach jmdm., etw. ausstrecken (D.); die/seine Hand auf etw. haben/halten (D.); durch viele Hände gegangen sein (D.); symbol małżeństwa: um jmds. Hand anhalten/bitten (M.); jmdm. die Hand [zum Bund] fürs Leben reichen (D.);</i>	<i>trzymać/mieć coś w rękach/ręku (M.); z ręki do ręki, z rąk do rąk (S.); symbol małżeństwa: prosić / starać się / ubiegać się / zabiegać o czyjąś rękę (M.);</i>

Język niemiecki	Język polski
1.5. Powitanie	
<i>die linke Hand / die Linke kommt vom Herzen</i> (D.); <i>küss die Hand / die Hände</i> (D.);	
1.6. Reakcje	
odmowa: <i>die Hände verwerfen</i> (D.); przerażenie: <i>die Hände über dem Kopf zusammenschlagen</i> (D.); radość / radość z cudzego nieszczęścia: <i>sich die Hände reiben</i> ;	radość / radość z cudzego nieszczęścia: <i>zacierać ręce</i> (M.); zakłopotanie: <i>nie wiedzieć co zrobić z rękami</i> (L.);
1.7. Określenie człowieka	
<i>jmds. rechte Hand</i> (M.), (D.);	<i>czyjaś prawa ręka</i> (M.), (L.); <i>fachowa ręka</i> (S.);
1.8. Ręka / ręce jako symbol sukcesu, szczęścia	
<i>eine grüne Hand haben</i> (D.); [<i>bei etwas / mit etwas</i>] <i>eine unglückliche Hand / ein unglückliches Händchen haben</i> (M.), (D.);	<i>mieć dobrą/szczęśliwą rękę</i> [<i>w czymś / do czegoś</i>] (M.), (L.), (S.); <i>mieć złote ręce</i> (L.), (S.);
2. Określenia innych zjawisk	
2.1. Czas	
<i>ehe man die Hand umdreht</i> (D.); <i>etw. von langer Hand vorbereiten/planen</i> (D.);	<i>od ręki</i> (L.), (S.); <i>stygnącą ręką</i> (<i>co zrobić np. podpisać, napisać</i>) (S.); <i>jak/jakby ręką odjął</i> (M.), (L.), (S.);
2.2. Pochodzenie	
<i>aus erster Hand</i> (D.), (M.); <i>aus zweiter Hand</i> (D.), (M.);	<i>z pierwszej ręki</i> (M.); <i>z drugiej ręki</i> (M.); <i>z lewej ręki</i> (S.);
2.3. Określenie rzeczy	
<i>Hand und Fuß haben</i> (D.); [<i>klar</i>] <i>auf der Hand liegen</i> (D.); <i>etw. gegen jmdn. in der Hand / in [den] Händen haben</i> (D.);	<i>coś ma ręce i nogi</i> (L.); <i>na rękę</i> (L.);
2.4. Odległość	
<i>etwas zur Hand / bei der Hand haben</i> (M.), (D.); <i>jmdn. an der Hand haben</i> (D.);	<i>mieć coś pod ręką / w zasięgu ręki</i> (M.), (S.); <i>na wyciągnięcie ręki</i> (L.), (S.);
3. Inne	
<i>die Hand nicht vor Augen sehen</i> [<i>können</i>] (D.);	<i>pod rękę / pod ramię</i> (M.); <i>być komuś [nie] na rękę</i> (M.), (L.);

Tab. 1. Niemieckie i polskie związki frazeologiczne z leksemem *Hand/ręka* podzielone ze względu na ich semantykę

5. Wnioski końcowe

Dwie główne grupy, jakie można wyróżnić w zebranych korpusie związków frazeologicznych, to grupy „czynność” oraz „określenia innych zjawisk”. Świadczy to o pewnym podobieństwie między językami. Szczególne podobieństwo widoczne

jest w grupie „agresja”, która w obu językach została podzielona na prawie takie same podgrupy. Również grupa „ręka jako narzędzie” pokazuje, iż w obu językach istnieje funkcjonalne i naturalne postrzeganie ręki, właśnie jako narzędzia. W podziale można również odnaleźć wiele frazeologizmów, które mogłyby funkcjonować, jako swoje odpowiedniki.

Osobną grupę stanowią związki frazeologiczne, w przypadku których znaczenie jest takie samo i można użyć ich w tej samej sytuacji, ale składają się z zupełnie innych komponentów. Przykładem tu mogą być w języku niemieckim *die/seine Hand für jmdm., etw ins Feuer legen* a w języku polskim *dać sobie za kogo rękę uciąć*.

Mimo wielu podobieństw, można również odnaleźć różnice między frazeologizmami obu języków. Przykładem może tu być grupa „ręka jako narzędzie wykonywania czynności”, którą w języku niemieckim tworzy tylko jeden frazeologizm. Za to w części polskiej odnaleźć można więcej jednostek mających to samo znaczenie. Również w przypadku bezradności, niezaradności w języku niemieckim opisywanej tylko przez jeden frazeologizmem *zwei linke Hände haben*, można zauważyć, że język polski oferuje dużo większy wachlarz możliwości, takich jak *mieć dwie lewe/gliniane ręce, mieć dziurawe ręce czy mieć maślane łapy/ręce*. Oczywiście różnice te wynikają z odmiennych kultur, innej historii lub też użycia języka, ale są one zauważalne, co czyni wyżej pokazane porównanie wartym pracy nad nim. Kolejną grupą, która ukazuje różnice między językami to grupa *Powitanie*, w której przykłady występują wyłącznie w języku niemieckim i są to *die linke Hand / die Linke kommt vom Herzen* oraz *küss die Hand / die Hände*.

Analiza korpusu pozwala jednak na sformułowanie wniosku natury ogólnej: wskazane powyżej w tabeli grupy semantyczne wykazują daleko idącą symetryczność. Może to wynikać z faktu, że w obu językach ręka i jej funkcje są postrzegane w podobny sposób, co jest ważną informacją w zakresie językowego obrazu świata obu kultur.

Źródła

- D = Duden. *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Band 11*. Berlin: Duden Verlag, 2013. Print.
- DRABIK, Lidia, Alina GAŁĄZKA i Małgorzata JAXA-MAŁACHOWSKA et al. *Nowy Słownik Języka Polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. Print.
- Duden. *Bedeutungswörterbuch*. Mannheim, Wien, Zürich: Duden Verlag, 1985. Print.
- Duden. *Deutsches Universalwörterbuch*. Berlin: Duden Verlag, 2014. Print.
- KOPALIŃSKI, Władysław. *Słownik mitów i tradycji kultury*. Kraków: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1985. Print.
- KOPALIŃSKI, Władysław. *Słownik symboli*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1990. Print.
- L = LEBDA, Renarda. *Nowy Słownik Frazeologiczny*. Kraków: Zielona Sowa, 2005. Print.
- M = MROZOWSKI, Teresa. *Słownik frazeologiczny*. Warszawa: C. H. Bock, 2007. Print.

PODLAWSKA, Daniela i Iwona PŁÓCIENNIK. *Słownik wiedzy o języku*. Bielsko-Biała: Park, 2004. Print.

S = SKORUPKA, Stanisław. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1968. Print.

Wykaz literatury

BARTMIŃSKI, Jerzy. *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999. Print.

BARTMIŃSKI, Jerzy. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: UMCS, 2012. Print.

BERGMANN, Rolf, Peter PAULY i Stefanie STRICKER. *Einführung in die deutsche Sprachwissenschaft*. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2010. Print.

BURGER, Harald. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2015. Print.

COLLINS, Andy. *Mowa ciała. Co znaczą nasze gesty?* Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2002. Print.

COLLINS, Andy. *Język ciała gestów i zachowań*. Warszawa: Klub dla Ciebie, 2003. Print.

DANIEL, Jessica i Vickie KRISTENSEN. *Übersetzungsprobleme bei Phraseologismen*. Masterarbeit. Copenhagen Business School, 2009. Print.

FLEISCHER, Wolfgang. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: De Gruyter, 1997. Print.

MÜLDNER-NIECKOWSKI, Piotr. *Frazeologia poszerzona. Studium leksykograficzne*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 2007. Print.

Strony internetowe

http://wsjp.pl/index.php?id_hasla=15951&id_znaczenia=4871112&l=21&ind=0, dostęp: 26.12.2017.

http://www.logo24.pl/Logo24/1,85831,5640489,Gesty__na_ktore_nalezy_uwazac.html, dostęp: 19.1.2018.

ZITIERNACHWEIS:

LIDZBA, Aleksandra. „Językowy obraz świata na przykładzie niemieckich i polskich związków frazeologicznych z komponentem *Hand/ręka*“, *Linguistische Treffen in Wrocław* 19, 2021 (I): 395–408. DOI: <https://doi.org/10.23817/lingtreff.19-24>.